

Η διαμόρφωση και η εξέλιξη της Σοβιετικής Ψυχολογίας

Εισαγωγή

Η ανάπτυξη της επιστήμης ως κοινωνικής δραστηριότητας, αποτελεί μια σύνθετη διαδικασία, η οποία εξαρτάται από πολλούς παράγοντες. Η πολυπλοκότητα αυτή έχει σχέση με τους ίδιους τους σκοπούς της επιστημονικής δραστηριότητας (περιγραφή και ανάδειξη των αιτιακών σχέσεων που διέπουν το αντικείμενο) αλλά και με το γεγονός ότι αυτή επιδρά - και δέχεται επιδράσεις - από το κοινωνικό γίγνεσθαι. Η μελέτη της επιστημονικής δραστηριότητας γίνεται σήμερα ακόμα πιο σύνθετη, αν λάβουμε υπόψη μας την παρέμβαση της τεχνολογίας στις μεθόδους έρευνας, παράγοντα ο οποίος θέτει σήμερα ακόμα και ζητήματα ηθικής τάξης. Αυτό αφορά ιδιαίτερα την ψυχολογία, όπου το πρόβλημα των μεθόδων της αρχίζει να απασχολεί ιδιαίτερα τους ερευνητές, ώστε να δημιουργείται η τάση αυτονόμησης της πλευράς αυτής της ψυχολογικής έρευνας.

Στη σημερινή παρουσίαση θα ασχοληθούμε με την ανάπτυξη της ψυχολογικής επιστήμης στην πρώην Ε.Σ.Σ.Δ. Κατανοώντας ότι η παρουσίαση ενός θέματος όπως αυτό εμπεριέχει πολλές δυσκολίες, καθώς και το γεγονός ότι στα πλαίσια μιας τέτοιας παρουσίασης το θέμα δεν μπορεί να εξαντληθεί, θα περιοριστούμε στη σκιαγράφηση των αλλαγών των αντιλήψεων που διαμορφώθηκαν διαχρονικά στην πρώην Ε.Σ.Σ.Δ. γύρω από τα βασικά ζητήματα της ψυχολογίας. Σαν βασικό υλικό θα χρησιμοποιηθούν τα έργα των κύριων εκπροσώπων της Σοβιετικής ψυχολογίας, όπως αυτά παρουσιάστηκαν στο χρονικό διάστημα 1920 αρχές της δεκαετίας του '80.

Η ψυχολογική επιστήμη στην Ε.Σ.Σ.Δ τα πρώτα χρόνια της μετεπαναστατικής περιόδου ως τις αρχές της δεκαετίας του '30.

Η νίκη της επανάστασης απετέλεσε την βασική προϋπόθεση για να ξεκινήσουν στην χώρα αυτή σοβαρές κοινωνικές αλλαγές, οι οποίες με τη σειρά τους, επηρέασαν τον τρόπο ζωής και σκέψης των σοβιετικών πολιτών. Οι κοινωνικές αυτές αλλαγές, ήταν και η βασική αιτία για να "ταραχθούν τα νερά" της ως τότε Ρώσσης ψυχολογίας, η οποία κυριαρχούνταν από πνευματοκρατικές αντιλήψεις και εμπειρισμό.

Ο Βαγγέλης Μανουράς είναι ψυχολόγος, Διπλωματούχος του Πανεπιστημίου Λομονόσοφ της Μόσχας.

Τι άλλαζε όμως στο άτομο με τη νέα κοινωνική κατάσταση που διαμορφώθηκε στη χώρα;

‘Αλλαξε ο τρόπος σκέψης, η στάση του απέναντι στην ίδια την κοινωνία και τον εαυτό του. Ο πολίτης, από εκτελεστικό όργανο στο χώρο παραγωγής, καλείται τώρα να διοικήσει, να διευθύνει αυτή τη δραστηριότητα. Καλείται να σχεδιάσει την προσφορά και τη ζήτηση, να προγραμματίσει την ανάπτυξη της σφαίρας που αφορά τις κοινωνικές ανάγκες όλων των ατόμων της νέας αυτής κοινωνίας. Η συμμετοχή στα κοινά γίνεται τρόπος ζωής. Τα άτομα εντάσσονται σε ευρύτερους κοινωνικούς στόχους, ενώ διευρύνονται οι προϋποθέσεις αυτοπραγμάτωσής τους. Συγχρόνως με αυτά, η ανάδυση της μαρξιστικής φιλοσοφίας από την παρανομία και η δυνατότητα ώστε αυτή να γίνεται προσιτή (μέσω της σταδιακής έκδοσης των έργων των κλασικών) στον απλό πολίτη, αλλά και στους επιστήμονες, επέδρασε σημαντικά στην αντιμετώπιση και στην εξήγηση των φαινομένων τα οποία αναδεικνύονταν για πρώτη φορά στην κοινωνική ζωή. Αλλαγές επήλθαν και στη σφαίρα των προσωπικών θελήσεων και κινήτρων του ατόμου. Εμφανίστηκαν νέες αξίες που ήταν αποτέλεσμα του νέου τύπου κοινωνικής οργάνωσης. Έννοιες όπως η αλληλεγγύη, η συντροφικότητα, κ.λπ αρχίζουν να κυριαρχούν στις διαπροσωπικές σχέσεις των πολιτών.

Τα νέα αυτά κοινωνικά δεδομένα, τα οποία αντανάκλωνταν στην ζωή και τη συμπεριφορά του ατόμου, έθεταν απέναντι στην υπάρχουσα ψυχολογία σημαντικά θεωρητικά και πρακτικά ζητήματα, τα οποία αδυνατούσε να εξηγήσει ο κυρίαρχος τρόπος προσέγγισης (πνευματοκρατία). Έτσι από τα πρώτα χρόνια της μετεπαναστατικής περιόδου έκαναν την εμφάνισή τους “φωνές” οι οποίες έκφραζαν μια πραγματική ανάγκη. Την ανάγκη μεταρρυθμίσεων στην ψυχολογική επιστήμη και σύνδεση της με την μαρξιστική φιλοσοφία.

Την ανάγκη αυτή εξέφρασε πρώτος ο Π.Π. Μπλόνσκι¹, ο οποίος τοποθετώντας την ψυχολογία στις βιολογικές επιστήμες, υποστήριξε ότι πρέπει να μετασχηματισθεί σε επιστήμη η οποία θα βασίζεται σε αντικειμενικές μεθόδους και αρχές και για το λόγο αυτό, αντικείμενο της πρέπει να είναι η συμπεριφορά. Λίγο αργότερα με τις ίδιες ουσιαστικά απόψεις εμφανίζεται και ο Κ. Κ. Κορνίλωφ με τη “διδασκαλία για τις αντιδράσεις του ανθρώπου” οι οποίες μαζί με την ρεφλεξολογία των Πάβλωφ - Μπέχτερεφ², αποτελούν την κυρίαρχη έκφραση των τότε υλιστικών απόψεων. Η κυριαρχία αυτή “σφραγίζεται” κατά τη διάρκεια του Ι και ΙΙ συνέδριου ψυχονευρολογίας, τα οποία πραγματοποιούνται στην Μόσχα τον Ιανουάριο του 1923 και 1924 αντίστοιχα. Οι ανάγκες διεύρυνσης της παραγωγής, η νέα θέση του υποκειμένου σε όλα τα πεδία της κοινωνικής δραστηριότητας, απετέλεσαν την κοινωνική βάση για την επικράτηση του συμπεριφορισμού. Από την άλλη, οι ισχυρές υλιστικές παραδόσεις της Ρωσίας, η νομιμοποίηση και η διάδοση του μαρξισμού, αλλά κυρίως η δυνατότητα μελέτης της συμπεριφοράς του ατόμου με αντικειμενικό και ελεγχόμενο πειραματικά τρόπο στο χώρο όπου αυτή εκδηλώνεται, είναι παράγοντες που επέδρασαν εξίσου στην

εδραίωση της παραπάνω αντίληψης³.

Αν στις αρχές της μετεπαναστατικής περιόδου οι επιστήμονες ακολουθούν το συμπεριφορισμό και όλες οι τάσεις συμφωνούν στην ανάγκη να αποδεσμευθεί η ψυχολογία από τις πνευματοκρατικές και ιδεαλιστικές αντιλήψεις, το τέλος της δεκαετίας του 20 χαρακτηρίζεται από έντονη διαμάχη ανάμεσα στους εκπροσώπους των τάσεων αυτών. Πολύ παραστατικά περιγράφει την κατάσταση που επικρατούσε ο Γ.Γ. Πορτουγκάλωφ⁴, ο οποίος ξεκινώντας από την εμπειρία του στο χώρο της παραγωγής, γράφει: “Ο μέσος εργαζόμενος, παιδαγωγός ή γιατρός, νοιώθει χαμένος από τις αντικρουόμενες απόψεις των επιστημόνων μας, αφού είναι υποχρεωμένος να κάνει μια δύσκολη επιλογή. Να παραμερίσει τελείως την ψυχολογία; Δεν το επιτρέπει ο Κορνίλωφ. Να την αναγνωρίσει; Δεν το επιτρέπει ο Πάβλωφ. Να αποδεχτεί τον υλισμό; Το απαγορεύει ο Μπέχτερεφ. Να δεχτεί την έκτακτη φύση του ψυχισμού; Το απαγορεύει ο Πάβλωφ. Να την απορρίψει; Δεν το επιτρέπει ο Κορνίλωφ και ο Μπέχτερεφ”.

Η διαμάχη ανάμεσα στους συμπεριφοριστές, έχει σχέση με το γεγονός ότι οι αντιλήψεις των επιστημόνων αυτών διαμορφώθηκαν μέσα από την άμεση εργαστηριακή και κλινική εμπειρία, χωρίς να υπάρχει ταυτόχρονα επεξεργασμένη θεωρία, τόσο σε στενά επιστημονικό επίπεδο, όσο και σε ευρύτερα φιλοσοφικό. Έτσι, η νεαρή σοβιετική ψυχολογία οδηγείται πολύ γρήγορα σε νέα κρίση, με αποτέλεσμα να τεθεί για άλλη μια φορά το ζήτημα για μεταρρύθμιση. Τη μεταρρύθμιση αυτή θα την πραγματοποιήσει η νέα γενιά ψυχολόγων η οποία κάνει την εμφάνισή της το διάστημα αυτό, με κυριότερους εκπρόσωπους τον Α. Σ. Βιγκότσκι, τον Σ.Α. Ρουμπενστέιν, τον Α.Ρ. Λούρια, τον Α. Ν.Λεόντιεφ και τους συνεργάτες τους. Οι ψυχολόγοι αυτοί θέτουν σε νέα βάση, τόσο το πρόβλημα του αντικειμένου της ψυχολογίας, όσο και τον τρόπο σύνδεσης της με το μαρξισμό.

Ο ρόλος του Α. Σ. Βιγκότσκι στην αναδιοργάνωση της Σοβιετικής ψυχολογίας

Ο Βιγκότσκι (1896-1934) κάνει την πρώτη του εμφάνιση στο χώρο της ψυχολογίας το 1924 στο II συνέδριο της ψυχονευρολογίας, στο οποίο παίρνει μέρος σαν εισηγητής με θέμα “Η μέθοδος στην ρεφλεξολογική και ψυχολογική έρευνα”. Μέσα σε ένα κλίμα συνολικής απόρριψης των εννοιών όπως συνείδηση, ψυχισμός - αφού σύμφωνα με την επίσημη άποψη που διατύπωναν οι ρεφλεξολόγοι της εποχής η αναγνώριση υποκειμενικών ψυχικών καταστάσεων σήμαινε επιστροφή στο παρελθόν - ο Α. Σ. Βιγκότσκι μέσα από τα έργα της πρώτης περιόδου⁵ της δραστηριότητάς του:

- Υπερασπίζει την νομιμότητα της ύπαρξης της ψυχολογικής επιστήμης σαν αυτόνομης, ξεχωρίζοντας την από τη ρεφλεξολογία.

- Θέτει ως κύριο αντικείμενο μελέτης τη συνείδηση, την οποία θεωρεί υπαρκτή οντότητα και παρακινεί τους ερευνητές να στρέψουν την προσοχή τους προς αυτή την κατεύθυνση. “Ψυχολογικά — έγραφε ο Βιγκότσκι⁶ — η συνείδηση είναι αναμφισβήτητο γεγονός, πραγματικότητα πρωτεύουσας και όχι δευτερεύουσας

σημασίας. Με το ζήτημα αυτό θα μπορούσε να μην ασχοληθεί κανείς· κανείς δεν θα μπορούσε όμως να το παραβλέψει” και τέλος

- Θέτει το πρόβλημα της δημιουργίας της μαρξιστικής ψυχολογίας σε νέα βάση και πέρα από τα όρια της ρεφλεξολογίας. “Σήμερα – έγραφε ο Βιγκότσκι⁷ – (εννοείται για εκείνη την εποχή) η μαρξιστική ψυχολογία μπορεί να συμβαδίσει με τον αμερικάνικο συμπεριφορισμό και τη ρεφλεξολογία, μέχρι ενός σημείου. Από εκεί και πέρα η μαρξιστική ψυχολογία πρέπει να χαράξει το δικό της δρόμο”. Σύμφωνα με την άποψη του “η νέα αυτή ψυχολογία θα είναι κλάδος της βιολογίας και ταυτόχρονα θα είναι το υπόβαθρο όλων των κοινωνιολογικών επιστημών. Θα είναι η επιστήμη η οποία θα συνδέει τις επιστήμες για τη φύση με εκείνες που ερευνούν τον άνθρωπο. Για το λόγο αυτό θα είναι άρρηκτα δεμένη με τη φιλοσοφία”⁸.

Το διάστημα αυτό διαμορφώνονται και οι βάσεις της θεωρίας του για την ανάπτυξη του ψυχισμού η οποία είναι γνωστή ως “ιστορική - πολιτισμική θεωρία” και θα κυριαρχήσει τα επόμενα χρόνια στη σοβιετική ψυχολογία.

Ως κύρια στοιχεία στοιχεία της ιστορικής - πολιτισμικής θεωρίας του Βιγκότσκι θα μπορούσαμε να αναφέρουμε τα παρακάτω:

1. Ο σύγχρονος άνθρωπος και ο ψυχισμός του είναι προϊόν της ιστορίας και του πολιτισμού.
2. Οι ψυχικές λειτουργίες υπάρχουν στον άνθρωπο με τη μορφή των κατώτερων ψυχικών λειτουργιών και καθορίζονται από τους νόμους της φύσης. Με την ένταξη του ανθρώπου στην κοινωνία και τις κοινωνικές σχέσεις, οι ψυχικές λειτουργίες μετεξελίσσονται σε ανώτερες ψυχικές λειτουργίες, ιδιαίτερο γνώρισμα των οποίων είναι ο διαμεσολαβημένος από τα “σύμβολα” (σημεία) χαρακτήρας τους, καθώς και η εθελούσια και στοχοκατευθυντήρια εκδήλωσή τους.
3. Τα σύμβολα (σημεία) τα οποία διαμεσολαβούν τις σχέσεις ατόμου - κοινωνίας, είναι μέσο κοινωνικής σχέσης, προϊόν της υλικής δραστηριότητας των ανθρώπων. Αφομοιώνοντας τα υλικά, στη φύση τους, συστήματα συμβόλων μέσα στις διαδικασίες της κοινής δραστηριότητας και επικοινωνίας, ο άνθρωπος ταυτόχρονα διαμορφώνει το πλέγμα των ψυχικών του λειτουργιών και κατακτά τη συμπεριφορά του.
4. Οι ψυχικές λειτουργίες, εξελισσόμενες σε ανώτερες, διαμορφώνουν ένα ενιαίο και δυναμικό σύστημα, τη συνείδηση, σύστημα το οποίο αναπτύσσεται μέσα από τις “σημασίες” τις οποίες ο Βιγκότσκι θεωρεί κύτταρο της συνείδησης.
5. Ο μηχανισμός μέσα από τον οποίο διαμορφώνεται ο ψυχισμός, είναι η εσωτερίκευση και η γενίκευση των υλικών συστημάτων των συμβόλων (σημείων) με σημαντικότερο το σύστημα της γλώσσας.

Η ιστορική - πολιτισμική θεωρία του Βιγκότσκι, παίρνει την τελική της μορφή στις αρχές της δεκαετίας του ‘30⁹. Μέσα από το έργο του, στα λίγα χρόνια

της επιστημονικής του δραστηριότητας, ο Βιγκότσκι:

- Θέτει και λύνει με επιτυχία - αν αναλογιστεί κανείς τόσο το επιστημονικό κεκτημένο της εποχής, όσο και το γεγονός ότι δεν προϋπήρχε μαρξιστική εμπειρία - το πρόβλημα της σύνδεσης της ψυχολογίας με την μαρξιστική φιλοσοφία.

- Αποσυνδέει την ψυχολογία από τον χυδαίο συμπεριφορισμό και τον ιδεαλισμό και επανατοποθετεί το ζήτημα του αντικειμένου και των μεθόδων της σε νέα βάση, όχι μόνο για τα σοβιετικά, αλλά και για τα διεθνή δεδομένα της εποχής εκείνης.

- Θέτει νέες αρχές για τη μελέτη του ψυχισμού με πρώτη, την αρχή της ιστορικότητας.

- Επεξεργάστηκε νέες μεθόδους έρευνας (όπως η μέθοδος των “διπλών συμβόλων”) με εφαρμογή τόσο στην παιδαγωγική, όσο και στην κλινική ψυχολογία, αλλά και σε άλλους τομείς.

- Οι ιδέες του Βιγκότσκι αναπτύχθηκαν αργότερα από τους στενούς του συνεργάτες και κυρίως μέσα από το έργο του Α.Ν. Λεόντιεφ.

Η Σοβιετική ψυχολογία από τα τέλη της δεκαετίας του '30 ως το τέλος της δεκαετίας του '50. Η άποψη του Α.Ν. Λεόντιεφ.

Η επιστημονική δραστηριότητα του Α.Ν. Λεόντιεφ (1903-1979) ξεκινά δίπλα στον Βιγκότσκι - συμμετέχοντας στο ερευνητικό του πρόγραμμα. Οι πρώτες του έρευνες βρίσκονται μέσα στο πνεύμα της ρεφλεξολογίας, όμως πολύ γρήγορα στρέφεται στην ιστορική - πολιτισμική θεωρία του Βιγκότσκι και εργάζεται για τη θεμελίωση της¹⁰. Στα μέσα της δεκαετίας του 30 ο Λεόντιεφ αρχίζει να ασχολείται με προβλήματα τα οποία έχουν τεθεί από το Βιγκότσκι και τα οποία αφορούν την φυλογενετική εξέλιξη του ψυχισμού, τη λειτουργική ανάπτυξη των ψυχικών διαδικασιών και το πρόβλημα της συνείδησης. Μέσα από τα έργα της πρώτης ερευνητικής του περιόδου ο Λεόντιεφ:

- Αποδεικνύει και πειραματικά την υλική καταγωγή του ψυχισμού. Κατά την άποψη του ο ψυχισμός εμφανίζεται στο ζωϊκό βασίλειο σαν αποτέλεσμα της ικανότητας των οργανισμών να αντιδρούν, όχι μόνο στα ερεθίσματα του περιβάλλοντος τα οποία έχουν άμεση βιολογική σημασία γι' αυτούς, αλλά και σε μια σειρά ερεθισμάτων τα οποία αν και άμεσα δεν συμμετέχουν στις διαδικασίες του μεταβολισμού, ωστόσο επιδρούν σημαντικά στην πραγματοποίηση του και κατά συνέπεια στη διατήρηση των οργανισμών αυτών στη ζωή. Η αντίδραση στα “α-βιοτικά” – σύμφωνα με την ορολογία του Λεόντιεφ – ερεθίσματα δημιούργησε την “ικανότητα για αίσθηση” και άνοιξε τον δρόμο για την εμφάνιση μιας νέας δραστηριότητας, της ψυχικής δραστηριότητας.

- Επιβεβαιώνοντας πειραματικά την αντανάκλαστική φύση του ψυχισμού, ο Λεόντιεφ περιγράφει τις ποιοτικές αλλαγές του, στη διαδικασία του φυλογένεσης. Έτσι διακρίνει τρεις βαθμίδες ανάπτυξης του ψυχισμού.

α. Τον στοιχειώδη αισθητηριακό ψυχισμό

β. Τον ψυχισμό σε επίπεδο παραστάσεων

γ. Την νόηση (intellect)

Ερευνώντας τη διαδικασία γένεσης του ψυχισμού και της ανθρώπινης συνείδησης, ο Λεόντιεφ ανακαλύπτει το ρόλο της δραστηριότητας την οποία κατανοεί σαν διαδικασία που πραγματώνει τις σχέσεις του ζωϊκού οργανισμού με το περιβάλλον του. Οι αλλαγές στις σχέσεις ανάμεσα στους δύο πόλους (ζωϊκός οργανισμός - περιβάλλον) και κατά συνέπεια και της διαδικασίας που τις πραγματώνει (δηλαδή της δραστηριότητας) έχουν σαν αποτέλεσμα την εμφάνιση ποιοτικά νέων μορφών ψυχικής αντανάκλασης, με ανώτερη την ανθρώπινη συνείδηση.

- Η ανθρώπινη συνείδηση κατά τον Λεόντιεφ, γεννιέται, διαμορφώνεται, αναπτύσσεται και εκδηλώνεται πρώτα απ' όλα, μέσα στα πλαίσια της υλικής και ιστορικά καθορισμένης ανθρώπινης δραστηριότητας. Έτσι, η κάθε ψυχική λειτουργία, αφού διαμορφωθεί, εξακολουθεί να "ζει" σαν ψυχικό γεγονός, όχι με τη μορφή κάποιας "ουσίας" αλλά, σαν "στιγμή" της υλικής δραστηριότητας του ατόμου.

Την περίοδο αυτή μπορούμε να τη χαρακτηρίσουμε ως περίοδο θεμελίωσης του συστήματος αντιλήψεων του Α.Ν. Λεόντιεφ, το οποίο είναι γνωστό σαν προσέγγιση της δραστηριότητας. Στους προβληματισμούς του αυτού επιστρέφει μετά τη λήξη του Β' παγκοσμίου πολέμου, με τη δημοσίευση του σημαντικού βιβλίου "Μελέτη για την ανάπτυξη του ψυχισμού" στο οποίο διατυπώνει συστηματοποιημένα τις απόψεις του. Το βιβλίο αυτό προκάλεσε ιδιαίτερο ενδιαφέρον και σοβαρές συζητήσεις. Ανάμεσα σε αυτούς που σε πολλά συμφώνησε, αλλά και σε πολλά προέβαλε σημαντικές αντιρρήσεις στις απόψεις που διατύπωσε ο Α. Ν. Λεόντιεφ, είναι ο Σ.Α. Ρουμπενστέιν, εκπρόσωπος μιας άλλης αντίληψης η οποία διαμορφώνεται την ίδια χρονική περίοδο με εκείνες των Βιγκότσκι-Λεόντιεφ.

Η άποψη του Σ. Α. Ρουμπενστέιν

Η πρώτη παρουσία του Ρουμπενστέιν¹¹ σε ζητήματα ψυχολογίας, γίνεται το 1922, με το άρθρο του "Η αρχή της δημιουργικής αυτενέργειας", στο οποίο διατυπώνει την άποψη ότι, ο σημαντικότερος παράγοντας στη διαμόρφωση της ανθρώπινης προσωπικότητας, είναι οι δραστηριότητές της. Στον προβληματισμό αυτό επανέρχεται το 1935, όπου δημοσιεύεται το άρθρο του "Ζητήματα ψυχολογίας στις εργασίες του Κ. Μάρξ". Στο άρθρο αυτό ο Ρουμπενστέιν διατυπώνει για πρώτη φορά με σαφήνεια, μια από τις σημαντικότερες αρχές της σοβιετικής ψυχολογίας. Την αρχή της ενότητας της δραστηριότητας με τη συνείδηση. Κατά την άποψή του:

- Δραστηριότητα και συνείδηση, αποτελούν ενιαία οργανική ολότητα.

- Η συνείδηση είναι συστημική ποιότητα, δομικά στοιχεία της οποίας είναι, η γνώση και το βίωμα.

- Η συνείδηση, επειδή είναι δυναμικό και αναπτυσσόμενο σύστημα, υπάρχει πρώτα απ' όλα σαν διαδικασία.

- Ο ψυχισμός του ανθρώπου είναι ταυτόχρονα

α. Μορφή αντανάκλασης

β. Λειτουργία του εγκεφάλου

γ. Στοιχείο της υλικής δραστηριότητας

Κατά τη γνώμη του Ρουμπενστέιν, ο μηχανισμός διαμόρφωσης του ψυχισμού δεν είναι η εσωτερίκευση, αφού ο ψυχισμός με τη μορφή της ανώτερης νευρικής δραστηριότητας, είναι αυθύπαρκτη ιδιότητα του ανθρώπου. Για το λόγο αυτό και ο ψυχισμός δεν γεννιέται στη δραστηριότητα όπως υποστήριζε ο Α.Ν. Λεόντιεφ. Όπως έγραφε¹²: Είναι λάθος να υποστηρίζει κανείς ότι η ψυχική δραστηριότητα εμφανίζεται για πρώτη φορά σαν αποτέλεσμα της εσωτερίκευσης της εξωτερικής υλικής δραστηριότητας....”, επειδή “κάθε υλική δραστηριότητα του ανθρώπου εμπεριέχει εξαρχής ψυχικά στοιχεία τα οποία και την καθοδηγούν”¹³. Και συνέχιζε: “όταν μιλάμε για την εσωτερίκευση, γίνεται λόγος, όχι για την εμφάνιση του ψυχισμού, της ψυχικής δραστηριότητας, αλλά για το πέρασμα από μια μορφή ήδη υπαρχόντων ψυχικών διαδικασιών σε ένα άλλο ανώτερο επίπεδο, ή με άλλα λόγια, από μια μορφή ύπαρξής τους, σε κάποια άλλη”¹⁴. Διατυπώνοντας την άποψή του για το μηχανισμό διαμόρφωσης του ψυχισμού ο Ρουμπενστέιν υποστηρίζει ότι αυτός είναι η ανάλυση, η σύνθεση, η γενίκευση και η αφαίρεση.

- Από την άποψη του αυτή απορρέει άλλη μια διαφωνία του με τους Βιγκότσκι - Λεόντιεφ, σύμφωνα με τους οποίους αντικείμενο της ψυχολογίας είναι η συνείδηση (Βιγκότσκι) ή η υλική δραστηριότητα (Λεόντιεφ). Κατά την γνώμη του αντικείμενο της ψυχολογικής έρευνας είναι ο ψυχισμός σαν διαδικασία, σαν στοιχείο της υλικής δραστηριότητας, αλλά όχι η ίδια η υλική δραστηριότητα.

- Η συνείδηση είναι η διαλεκτική ενότητα των διαρκώς επιδρώντων “εξωτερικών αιτιών” και των συνεχώς διαμορφούμενων “εσωτερικών συνθηκών” (ορολογία Ρουμπενστέιν)¹⁵. Σαν τέτοιο μόρφωμα, η συνείδηση παίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της ανθρώπινης προσωπικότητας. Η ίδια η ανθρώπινη προσωπικότητα είναι προϊόν αυτής της αλληλεπίδρασης. Σε ότι αφορά τη δομή και την ανάπτυξη της προσωπικότητας, ο Ρουμπενστέιν ασκεί κριτική στις απόψεις Βιγκότσκι - Λεόντιεφ, για τα “δύο στάδια” (φυσικό-πολιτισμικό) του Βιγκότσκι άποψη την οποία αναπαρήγαγε ο Λεόντιεφ διαχωρίζοντας την ατομικότητα από την προσωπικότητα. Ο Ρουμπενστέιν υποστηρίζει τον ενιαίο χαρακτήρα και δρόμο ανάπτυξης της προσωπικότητας, όπου η ιστορική περίοδος της εκφράζει ένα διαφορετικό επίπεδο ωρίμανσης του ενιαίου ανθρώπου. Τέλος ο Ρουμπενστέιν, χωρίς να αρνείται τον καθοριστικό ρόλο της δραστηριότητας στη διαμόρφωση της προσωπικότητας, πιστεύει ότι η ζωή του ανθρώπου χαρακτηρίζεται από τα “γεγονότα της εσωτερικής του ζωής”.

Η Σοβιετική ψυχολογία ως τις μέρες μας.

Το τελικό περίγραμμα της θεωρίας της δραστηριότητας

Μετά το τέλος του πολέμου η σοβιετική ψυχολογία χαρακτηρίζεται από ένταση ερευνών σε όλους τους τομείς θεωρίας και εφαρμογής. Στο πλαίσιο αυτό ολοκληρώνεται η θεωρία της δραστηριότητας του Α.Ν. Λεόντιεφ, η οποία κυριαρχεί και γίνεται η κατεξοχήν αποδεκτή από την εξουσία. Η ανάδειξη της άποψης Λεόντιεφ σε επίσημη, έχει τις ρίζες της στις νέες κοινωνικές μεταπολεμικές συνθήκες, όπου το ζητούμενο είναι η ανοικοδόμηση της χώρας. Σε αυτό το θέμα αναφέρεται πολύ παραστατικά ο ίδιος ο Ρουμπενστέιν, ο οποίος χαρακτηρίζοντας την θεωρία του Λεόντιεφ σαν “φορμαλιστική” σημειώνει: “Αν και όλοι καταλαβαίνουμε ότι ο φορμαλισμός σε μια θεωρία είναι μεγάλη αδυναμία, ωστόσο πρέπει να παραδεχτούμε ότι κρύβει μέσα του κάτι το ελκτικό. Για το λόγο αυτό κατανοώ τους σπουδαστές, στους οποίους αρκετά στοιχεία της θεωρίας αυτής, φαίνονται σωστά. Όσες παρατηρήσεις και αν μου κάνουν δεν θα τους παρεξηγήσω. Αντίθετα, κατά κάποιο τρόπο νοιώθω ένοχος απέναντι τους, αφού γίνονται θύματα των δικών μας λαθών. Τι αρέσει στους σπουδαστές; Τους δημιουργείται η εντύπωση ότι ο δάσκαλός τους, ο καθηγητής Λεόντιεφ τους εξοπλίζει”¹⁶. Αυτή η “εντύπωση” των φοιτητών ότι δηλαδή με την θεωρία του Λεόντιεφ “εξοπλίζονται” για την καθημερινή τους εργασία στην παραγωγή, διαμόρφωσε την αίσθηση ότι ο ερευνητής κατέχει κάποιο εργαλείο (τη δραστηριότητα) με τη βοήθεια του οποίου μπορεί να επιλύσει όλα τα θεωρητικά και πρακτικά ζητήματα της ψυχολογίας. Η μεταπολεμική περίοδος απαιτεί “δουλειά” και το σχήμα Λεόντιεφ δουλεύει. Έτσι η επίσημη εξουσία υιοθέτησε την άποψη Λεόντιεφ, παραμερίζοντας τις “φιλοσοφίες” του Ρουμπενστέιν.

Την περίοδο αυτή, η προσέγγιση της δραστηριότητας παίρνει τη μορφή ολοκληρωμένης θεώρησης και αργότερα (στη δεκαετία του ‘70), αυτονομείται από το χώρο της ψυχολογίας, για να περάσει σε άλλους επιστημονικούς χώρους και στη φιλοσοφία. Έτσι, το 1959 η σημαντική μονογραφία του Λεόντιεφ “Προβλήματα ανάπτυξης του ψυχισμού” τιμάται με μετάλλιο Λένιν και ανατυπώνεται σε πολλές εκδόσεις. Σε αυτή ο Λεόντιεφ συμπληρώνει τις απόψεις του για τη δομή της συνείδησης, στην οποία διακρίνει τρία δομικά στοιχεία: Τον αισθητηριακό ιστό, τη σφαίρα των σημασιών και τη σφαίρα των προσωπικών σημασιών (νοημάτων). Βασικός τρόπος ύπαρξης του ψυχισμού είναι η δραστηριότητα, η οποία έχει δομή όμοια με την εξωτερική υλική δραστηριότητα. Τις απόψεις αυτές τις μεταφέρει και στην ανάλυση της ανθρώπινης προσωπικότητας, (τις οποίες διατυπώνει αναλυτικά στο έργο του “Δραστηριότητα, Συνείδηση, Προσωπικότητα” το οποίο εκδίδεται το 1975) όπου θεωρεί ότι κεντρικός πυρήνας της είναι οι ιεραρχημένες δραστηριότητές της. Αυτές και αποτελούν τον άξονα με βάση τον οποίο ιεραρχούνται στο υποκείμενο οι ανάγκες, τα κίνητρα και οι αξίες με τις οποίες ζει στην κοινωνία. Βασικός μηχανισμός ανάπτυξης της προσωπικότητας, είναι η εναλλαγή και η εμφάνιση νέων δραστηριοτήτων.

Η προσέγγιση της δραστηριότητας παρέμεινε κυρίαρχη ως το τέλος της ίδιας της ΕΣΣΔ. Από τις αρχές της δεκαετίας του '60, όλες σχεδόν οι έρευνες πραγματοποιούνται υπό το πρίσμα της προσέγγισης αυτής, η οποία φτάνει στα όριά της στα τέλη της δεκαετίας του '70. Το διάστημα αυτό εμφανίζονται αμφισβητήσεις από ερευνητές οι οποίοι ανήκουν, τόσο στην τάση Ρουμπενστέιν, όσο και στην τάση Λεόντιεφ.

Η Σοβιετική ένωση είναι πλέον διαμορφωμένη κοινωνικο-οικονομικά με τη μορφή που τη γνωρίσαμε σαν υπερδύναμη, με καθεστώς "παλλαϊκού κράτους" όπως ανέφερε και το σύνταγμα του '77. Όμως η οικονομία "δεν πάει καλά", και φαινόμενα αλλοτρίωσης βρίσκονται σε έξαρση. Τα φαινόμενα αυτά πάνε "χέρι-χέρι" με το καθεστώς υποαπασχόλησης, με απαράδεκτα χαμηλούς μισθούς για τους εργαζόμενους, με έλλειψη στα είδη διατροφής, ένδυσης αλλά και κουλτούρας. Το παραεμπόριο ανθεί, το κράτος καταστολής καραδοκεί και η επιστήμη αναπτύσσεται στα πλαίσια της μια μόνο άποψης. Μέσα σε αυτά τα κοινωνικά τεκταινόμενα κάνουν την εμφάνισή τους οι πρώτες επικρίσεις για τη θεωρία της δραστηριότητας, η οποία θεωρείται μονόπλευρη και περιορισμένης δυνατότητας. Σαν αντίποδας προβάλλεται μια άλλη προσέγγιση η "συστημική προσέγγιση" θεμελιώδης ιδέα της οποίας είναι, ότι ο ψυχισμός συμμετέχει σε διάφορα συστήματα - και όχι μόνο σε εκείνο της δραστηριότητας - τα οποία επηρεάζει και επηρεάζεται από αυτά. Για το λόγο αυτό και η ανάλυση του ψυχισμού απαιτεί την ανάλυση όλων των συστημάτων στα οποία αυτός συμμετέχει.

Η τάση αυτή δεν πρόλαβε να διαμορφωθεί σαν τέτοια και να "ωριμάσει". Την πρόλαβαν οι ιστορικές εξελίξεις οι οποίες έλυσαν με το δικό τους τρόπο τις αντιφάσεις και στον τομέα της επιστήμης.

Ο ρόλος του κόμματος και του κράτους στη διαμόρφωση της Σοβιετικής ψυχολογίας.

Η στάση του κόμματος και του κράτους απέναντι στην ψυχολογική επιστήμη, δεν ήταν πάντα η ίδια. Έπαιρνε διάφορες μορφές στις διάφορες χρονικές περιόδους και αντανάκλασε το "κλίμα" της εκάστοτε εποχής. Εκείνο όμως που είναι αδιαμφισβήτητο, είναι το γεγονός ότι το κόμμα και αργότερα το κράτος, παρεμβαίνει ουσιαστικά στην πορεία της εξέλιξης της επιστήμης, από την πρώτη στιγμή της ανόδου του στην εξουσία.

Στα πρώτα μετεπαναστατικά χρόνια, οι παρεμβάσεις της εξουσίας εκδηλώθηκαν με δύο κυρίως μορφές:

1. Με την υποστήριξη (ιδεολογική και υλική) της υλιστικής για την εποχή άποψης και
2. Με τον περιορισμό της έκφρασης της αντίπαλης άποψης με διάφορους τρόπους. Έτσι όλα τα κομματικά έντυπα ανοίγουν τις σελίδες τους για τους εκπροσώπους της υλιστικής τάσης, για να προπαγανδίζουν τις ιδέες τους. Παράλληλα, με αποφάσεις της κυβέρνησης, ανοίγουν αίθουσες και εργαστήρια τα οποία διευθύνουν εκπρόσωποι της τάσης αυτής - με σημαντικότερο το διάταγ-

μα της σοβιετικής κυβέρνησης το οποίο υπογράφει ο Λένιν και με το οποίο ζητείται να παρασχεθεί κάθε δυνατή βοήθεια στον καθηγητή Πάβλωφ - δημιουργώντας έτσι την κατάλληλη υλικοτεχνική υποδομή για την επικράτηση της. Σε ότι αφορά τους “αντίπαλους”, το 1918 κλείνει το περιοδικό “Ζητήματα φιλοσοφίας και ψυχολογίας” το οποίο ίδρυσε ο ιδεαλιστής Γκρότ Το 1923, μετά το Ι συνέδριο ψυχονευρολογίας ο τότε “κεντρώος” Τσελπάνωφ αντικαθίσταται στη διεύθυνση του ψυχολογικού ινστιτούτου της Μόσχας από τον “μαρξιστή” Κορνίλωφ¹⁷, ο οποίος τάσσονταν υπέρ της σύνδεσης της ψυχολογίας με το μαρξισμό και φυσικά υπέρ του νέου καθεστώτος.

Στη φάση αυτή θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι παρεμβάσεις αυτές αποτελούσαν μια πτυχή ενός συνολικότερου αγώνα που διεξήγαγε το κόμμα, για την επικράτηση της σοβιετικής εξουσίας. Από την άλλη, οι διάφοροι τύποι διοικητικές παρεμβάσεις, αν και γίνονταν “στο όνομα του σοσιαλισμού”, προετοίμαζαν το έδαφος για την εξάπλωση αυτού του τρόπου επίλυσης των ιδεολογικών διαφορών¹⁸. Στο διάστημα του δεύτερου μισού της δεκαετίας του 20, θα πρέπει να τοποθετήσουμε τη διαμόρφωση ενός διαίτερου στρώματος τεχνοκρατών ψυχολόγων, οι οποίοι καταλαμβάνουν τις σημαντικότερες διοικητικές θέσεις στο “χώρο” και αρχίζουν πλέον να “μιλούν” εξ ονόματος, όχι μόνο της δικής τους άποψης, αλλά εκ μέρους του κόμματος. Το κόμμα, έχοντας ανάγκη από τεχνοκράτες για να αντιμετωπίσει τα πράγματι σύνθετα προβλήματα της περιόδου αυτής, δανειζεται από τους ειδικούς τεχνική γνώση, ανταλλάσσοντάς την με θέσεις στη διοίκηση, αλλά και με πολιτική κάλυψη αφού τους επιτρέπει να μιλούν εκ μέρους του. Οι επιστήμονες αυτοί γίνονται σταδιακά οι αυθεντικοί εκφραστές της ορθότητας της μιας ή της άλλης άποψης και κατέχοντας εξουσία, ενισχύουν τα διοικητικά μέτρα υπέρ ή κατά της μιας ή της άλλης άποψης. Οι τεχνοκράτες αυτοί θα κρίνουν τη θεωρία του Βιγκότσκι σαν “αντιμαρξιστική”¹⁹ και την εργασία του Λεόντιεφ “Η εξέλιξη της ψυχικής λειτουργίας της μνήμης” ως σχεδόν άχρηστη, αφού “η ιστορική-πολιτισμική θεωρία, η οποία αποτελεί το υπόβαθρο της εργασίας του είναι από την άποψη της Μαρξιστικής Λενινιστικής θεωρίας ασταθής. Η βασική αδυναμία της έννοιας της πολιτισμικής εξέλιξης, είναι η έλλειψη της ταξικότητας”²⁰. Παρόμοια κριτική θα ασκηθεί και στην τελευταία μονογραφία του Βιγκότσκι “Σκέψη και γλώσσα”. Αργότερα, στην ονομαζόμενη σταλινική περίοδο, τα πράγματα “σκουραίνουν” ακόμα περισσότερο. Λεόντιεφ, Ρουμπενστέιν, και άλλοι, υποχρεώνονται να ζητήσουν δημόσια συγγνώμη για τις απόψεις τους μέσω των κομματικών εντύπων, με τη μορφή της “δημόσιας αυτοκριτικής”. Το 1947 ο Σ. Α. Ρουμπενστέιν, κατηγορείται για “κοσμοπολιτισμό”, “υποταγή στους ξένους και υποτίμηση των επιτευγμάτων της σοβιετικής ψυχολογίας” και για το λόγο αυτό του αφαιρείται το μετάλλιο Λένιν, ενώ ταυτόχρονα εκδιώκεται από την καθηγητική του θέση. Κατά την άποψη της κριτικής επιτροπής, η οποία αποτελείται από ειδικούς διαφόρων κλάδων (μεταξύ των οποίων και ένας συνταγματάρχης, σαν καθοδηγητής της στρατιωτικής επιτροπής του

πανεπιστημίου) “ο συγγραφέας δεν ακολουθεί πιστά τις ιδέες του Πάβλοφ και δεν κρατά κριτική στάση απέναντι στις θέσεις της αστικής ψυχολογίας”²¹.

Η επίλυση των διαφόρων ιδεολογικών (πολύ δε περισσότερο των επιστημονικών) θεμάτων, με τις διοικητικές παρεμβάσεις και τις διώξεις, δεν μπορεί να εξηγηθεί με ερμηνείες του τύπου “το κόμμα με αυτό τον τρόπο υπεράσπιζε την καθαρότητα του μαρξισμού”, ούτε μπορούν να αναχθούν όλα στο σταλινικό αυταρχισμό. Δεν πρέπει να διαφεύγει από την προσοχή μας το ότι, οι όποιες διαφορές εκδηλώνονται, δεν αμφισβητούν ούτε το σύστημα, ούτε την επίσημη ιδεολογία του. Πιθανότερη μας φαίνεται η εκδοχή ότι το κόμμα χρησιμοποιεί την επιστήμη σαν εργαλείο αντιμετώπισης τόσο των άμεσων κοινωνικο-οικονομικών προβλημάτων που καλείται να λύσει, όσο και σαν εργαλείο προώθησης των πολιτικών του επιλογών. Οι επικρίσεις για μια άποψη η οποία δεν βρίσκεται σε πλήρη αντιστοιχία με την επίσημη, γίνονται ως επί το πλείστον όχι με βάση αυστηρά επιστημονικά κριτήρια, αλλά με βάση το κατά πόσο η άποψη αυτή βρίσκεται σε αρμονία με τα κυρίαρχα συμφέροντα της γραφειοκρατίας.²²

Με την αποσταλινοποίηση, οι απόψεις Βιγκότσκι-Λεόντιεφ αναγνωρίζονται σαν ορθές, και αντανακλούν τις προσπάθειες της εξουσίας να διαμορφώσει ένα δημοκρατικότερο πρόσωπο, το οποίο της ήταν αναγκαίο για τη διατήρησή της. Έτσι, οι αντίθετες απόψεις δεν διώκονται πλέον, αντιμετωπίζονται όμως με την ίδια λογική: την εξυπηρέτηση των πολιτικών επιδιώξεων της εξουσίας. Παράλληλα, μεταφράζονται έργα “αστών” ψυχολόγων, αντιμετωπίζονται όμως και αυτά με το παραπάνω πνεύμα. Δίνεται η εντύπωση ότι μεταφράζονται με σκοπό να υποστούν την “μαρξιστικο-λενινιστική κριτική” και να “αποδειχθεί” πόσο αντιδραστική ή ελλιπής είναι η μια ή άλλη αστική αντίληψη. Ταυτόχρονα, στα έργα των κλασικών “φιγουράρουν” πρώτα την επιστημονική βιβλιογραφία κάθε έργου, ακολουθούν τα υλικά των συνεδρίων (με έμφαση στο τελευταίο) και τέλος η καθαυτή επιστημονική βιβλιογραφία.

Τα διάφορα αδιέξοδα που δημιουργήθηκαν στη σοβιετική ψυχολογία, ήταν μια από τις εκδηλώσεις της κρίσης του ίδιου του συστήματος. Η επιβολή της ιδεολογίας στην επιστήμη με κάθε τρόπο, η αντιμετώπιση της σαν εργαλείο εξυπηρέτησης πολιτικών επιλογών, αφαίρεσαν τη δυνατότητα να αναπτυχθεί, τόσο σε επίπεδο θεωρίας, όσο και σε επίπεδο νέων ιδεών. Η χρησιμοποίηση του ίδιου του μαρξισμού σαν “ιδεολογικού μανδύα” και η νομιμοποίηση των παρεμβάσεων στο όνομα του λαού και του σοσιαλισμού, ήταν οι βασικές αιτίες της στασιμότητάς της. Η “λύση”, δόθηκε από την ίδια την ιστορία με την κατάρευση του καθεστώτος.

Επίλογος

Η κατάρρευση των καθεστώτων που ονομάσαμε “υπαρκτό σοσιαλισμό” και η διάλυση της ΕΣΣΔ, είχε σαν αποτέλεσμα τη βίαιη ανακοπή της ανάπτυξης της ψυχολογικής επιστήμης στη χώρα αυτή. Η άνοδος στην εξουσία δυνάμεων οι οποίες χαρακτηρίζονται από αντιανθρωπισμό, πρωτογονισμό, που θεωρούν

"ένδειξη δημοκρατικότητας" την καταστροφή κάθε κατάκτησης της προηγούμενης κοινωνίας, δεν άφησε ανεπηρέαστη την επιστήμη. Σήμερα, στη Ρωσία του Γιέλτσιν, οτιδήποτε "θυμίζει" μαρξιστική ψυχολογία, θεωρείται "αναχρονιστικό", ότι "ανήκει στο παρελθόν" και σχεδόν διώκεται. Για να είσαι "in" σαν ψυχολόγος στη σημερινή Ρωσία, πρέπει να είσαι μέλος κάποιου από τους εμφανισθέντες ψυχαναλυτικούς ομίλους, να "επαναλαμβάνεις" τις έννοιες "υποσυνείδητο", "σύμπλεγμα" κ.λπ. Όσοι "επιμένουν μαρξιστικά", είναι "παλαιοκομμουνιστές", "νοσταλγοί του παρελθόντος" και όλα τα υπόλοιπα γραφικά που ακούγονται. Η επιστροφή στην ψυχολογία των αρχών του αιώνα μας είναι η λύση που προτείνεται από τους "ξαφνικά δημοκράτες". Κλείνοντας το άρθρο αυτό θα προσπαθήσουμε να περιγράψουμε σε πολύ γενικές γραμμές την "πορεία" της ψυχολογικής γνώσης στην ΕΣΣΔ.

Στις αρχές του αιώνα μας η ψυχολογική επιστήμη προσεγγίζει το αντικείμενό της από την πλευρά των άμεσα δοσμένων εκδηλώσεων του. Η ψυχολογία του Wundt προσπαθεί να αντιληφθεί το τι είναι συνείδηση μέσα από την "ανάλυση και τη σύνθεση" των στοιχείων που την αποτελούν. Η ψυχολογία της μορφής (Gestalt psychologie) αν και συνέβαλε σημαντικά ανακαλύπτοντας τον ολιστικό χαρακτήρα των ψυχικών γεγονότων (εισάγοντας την έννοια Gestalt), παραμένει και αυτή στην ανάλυση του επιφανόμενου. Ο κλασικός συμπεριφορισμός του Watson κινείται στην ίδια λογική, αφού η συμπεριφορά μελετάται και αυτή σαν άμεσα δοσμένη πραγματικότητα. Η Σοβιετική σχολή μέσα από το έργο του Βιγκότσκι μετέφερε την έρευνα και τον προβληματισμό σε ένα άλλο επίπεδο: στο σύστημα γένεσης και ανάπτυξης του ψυχισμού. Με άλλα λόγια ο ψυχισμός μελετάται όχι στο επίπεδο των άμεσα αισθητών εκδηλώσεών του, αλλά στην εσωτερική του σχέση με το σύστημα που του δίνει συγκεκριμένη υπόσταση. Η προσέγγιση του ψυχισμού σαν μορφή αντανάκλασης, η οποία αναπτύσσεται ως οργανικό στοιχείο της ιστορίας, της κοινωνίας και του πολιτισμού και όχι ως αυθύπαρκτη και απομονωμένη ουσία, είχε σαν αποτέλεσμα την κίνηση της γνώσης από την άμεση εκδήλωση του φαινομένου, στην ουσία του. Η γνώση αυτή αποκρυσταλλώνεται στις βασικές αρχές της Σοβιετικής ψυχολογίας, δηλαδή την αρχή της αντανάκλασης, την αρχή της ενότητας της δραστηριότητας με τη συνείδηση και την αρχή του ντετερμινισμού. Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ο καθοριστικός ρόλος των συνολικών κοινωνικών συνθηκών που υπάρχουν στην Ε.Σ.Σ.Δ. Η νίκη της σοσιαλιστικής επανάστασης διαμόρφωσε τις τυπικές δυνατότητες για τη συγκρότηση μιας κοινωνίας ολόπλευρα αναπτυγμένων προσωπικοτήτων και κατά συνέπεια τη δυνατότητα εμφάνισης του αντικειμένου, στην ωριμότητά του μορφή. Η διεύρυνση των δυνατοτήτων δράσης, έκφρασης και πραγμάτωσης του συνόλου των ψυχικών και προσωπικών χαρακτηριστικών του υποκειμένου αποτέλεσε το κοινωνικό υπόβαθρο της εδραίωσης της νέας ψυχολογικής- μαρξιστικής στη βάση της αντίληψης.

Αργότερα μια σχέση του φαινομένου (εκείνη με την υλική εμπράγματο δραστηριότητα), αυτονομείται, απολυτοποιείται και ανάγεται σε κυρίαρχη. Ο ψυχι-

σμός (μέσα από την προσέγγιση Λεόντιεφ) προσεγγίζεται όχι μόνο σαν αντανάκλαση αλλά σαν δραστηριότητα, με δομή όμοια με τον υλικό φορέα του. Η κατηγορία "δραστηριότητα" προσλαμβάνει αξιωματικό χαρακτήρα. Τα πάντα στην προσωπικότητα προσεγγίζονται σαν δραστηριότητα. Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι η "εξέλιξη" αυτή στην ψυχολογική γνώση έχει τη βάση της στις συνολικότερες κοινωνικές αλλαγές στην ΕΣΣΔ. Οι τυπικές δυνατότητες για τη δημιουργία μιας κοινωνίας ολόπλευρα αναπτυγμένων προσωπικοτήτων έχουν πλέον αρθεί και μετατραπεί στον αντίθετό τους. Εκείνο που γίνεται άμεσα ορατό είναι ότι ο σοβιετικός άνθρωπος "πράττει", "κτίζει" τον κομμουνισμό. Αυτή τη πλευρά του ανθρώπου δηλαδή "να πράττει" σαν άμεσα ορατή, "έκρυψε" όλες τις άλλες πτυχές της ζωντανής προσωπικότητας. Έτσι το διαμορφωμένο κοινωνικό-πολιτικό κατεστημένο, όχι μόνο εμποδίζει την ανάδειξη όλων των πλευρών της ανθρωπίνης προσωπικότητας, αλλά υποχρεώνει σε μεγάλο βαθμό την ψυχολογική επιστήμη να εστιάσει την προσοχή της σε μια εσωτερική σχέση του αντικειμένου έρευνας, έστω και πολύ σημαντικής. Την "συμπύση" αυτή της ψυχολογικής έρευνας προσπάθησε να υπερβεί η συστημική προσέγγιση, η οποία δεν πρόλαβε να διαμορφωθεί σαν τάση αφού προηγήθησαν οι γνωστές πολιτικές εξελίξεις. Πρέπει να πούμε εδώ ότι ευτυχώς η επιστήμη στο σύνολό της δεν αντιμετωπίζει το κεκτημένο της με κύριο κριτήριο τις ιδεολογικές προεκτάσεις των επιτευγμάτων της. Έτσι σημαντικές ανακαλύψεις της Σοβιετικής ψυχολογίας χρησιμοποιούνται σήμερα διεθνώς. Συνεπώς οι γραφικοί αφορισμοί περί "αναχρονισμού" "κομμουνιστικής ψυχολογίας!!!" άφησαν την επιστήμη παγερά αδιάφορη. Ωστόσο το ζήτημα της ανάπτυξης της μαρξιστικής ψυχολογίας παραμένει ανοικτό. Παραμένει ανοικτό όχι για λόγους ιδεολογικούς, αλλά διότι εξέφρασε ποιοτικά το καινούργιο, το υπερβατικό και γιαυτό και σημαντικό, για τον ίδιο το χώρο της επιστήμης. Η σοβιετική σχολή αποτέλεσε την πρώτη προσπάθεια οργανικής σύνθεσης της ψυχολογίας με τον μαρξισμό και την κοινωνία.

Παραπομπές

1. Τις απόψεις του αυτές ο Μπλόνσκι τις ανέπτυξε στα βιβλία του: "Η μεταρρύθμιση της επιστήμης" Μόσχα 1920, και "Η ανάπτυξη της επιστημονικής ψυχολογίας" Μόσχα 1921.
2. Οι Ρώσοι συμπεριφοριστές της εποχής αυτής δεν έκρυβαν τη συμπάθεια και τη συγγένεια τους προς τους αμερικανούς ομοϊδεάτες τους. Ωστόσο, θα πρέπει να επισημάνουμε μια σημαντική διαφορά ανάμεσα στον αμερικάνικο και ρώσικο συμπεριφορισμό. Οι Ρώσοι κατέληξαν σε αυτόν, διατηρώντας την ψευδαίσθηση ότι έχουν καταλήξει στο μαρξισμό, σε αντίθεση με τους αμερικάνους οι οποίοι δεν έθεταν τέτοιο ζήτημα.
3. Δεν θα πρέπει να αγνοήσουμε και τον διεθνή παράγοντα. Την περίοδο αυτή, ο συμπεριφορισμός είναι το ανερχόμενο ρεύμα στην παγκόσμια ψυχολογία, αφού παρουσιάζεται με ριζοσπαστικές, σε σχέση με το παρελθόν, αντιλήψεις.
4. Από το βιβλίο του Α.Β. Πετρόβσκι "Ιστορία της σοβιετικής ψυχολογίας", Εκδόσεις Προσβεσένγιε, Μόσχα 1967

5. Στα σημαντικότερα έργα της εποχής εκείνης μπορούμε να συμπεριλάβουμε τα:
 - α. Ζητήματα διαπαιδαγώγησης τυφλών, κωφαλάλων και νοητικά καθυστερημένων παιδιών (1924).
 - β. Για την ψυχολογία και την παιδαγωγική της παιδικής αναπηρίας (1925)
 - γ. Ψυχολογία της τέχνης (1925)
 - δ. Η συνείδηση σαν πρόβλημα της ψυχολογίας της συμπεριφοράς (1925)
 - ε. Ο βιογενετικός νόμος στην ψυχολογία και την παιδαγωγική (1927)
 - στ. Η ιστορική σημασία της κρίσης στην ψυχολογία (1927)
6. Α. Σ. Βιγκότσκι “Συλλογή έργων” Τόμος Ι, σελ. 59, Εκδόσεις “Πενταγόνικα”, Μόσχα 1982
 7. Στο άρθρο του “Η αυτοπαρατήρηση σαν μέθοδος στην ψυχολογία”
 8. Α.Σ. Βιγκότσκι “Συλλογή έργων”, Τόμος Ι, σελ. 76.
 9. Στα σημαντικότερα έργα της περιόδου αυτής μπορούμε να συμπεριλάβουμε τα ακόλουθα:
 - α. Η Γένεση των πολιτισμικών μορφών συμπεριφοράς (1928)
 - β. Εργαλείο και σύμβολο (σημείο) (1930)
 - γ. Η ιστορία ανάπτυξης των ανώτερων ψυχικών λειτουργιών (1931)
 - δ. Το πρόβλημα της ηλικιακής περιοδολόγησης της παιδικής ανάπτυξης (1934).
 - ε. Σκέψη και γλώσσα (1934)
 10. Σημαντικότερη μελέτη ήταν “Η εξέλιξη της μνήμης. Πειραματική μελέτη των ανώτερων ψυχικών λειτουργιών”, η οποία τελειώνει το 1928 και δημοσιεύεται το 1931
 11. Στα πιο σημαντικά έργα του Ρουμπενστέιν περιλαμβάνονται τα εξής:
 1. “Οι Βάσεις της γενικής ψυχολογίας” (1940). Το 1942 τιμάται με μετάλλιο Λένιν. Η εργασία αυτή ανατυπώνεται συμπληρωμένη το 1946.
 2. “Είναι και συνείδηση” (1957) Η εργασία αυτή αν και γράφτηκε στις αρχές του 1950, εκδίδεται μετά το XX συνέδριο του ΚΚΣΕ.
 3. “Για τη νόηση και τους τρόπους μελέτης της “ (1958)
 4. “Αρχές και δρόμοι ανάπτυξης της ψυχολογίας” (1959)
 5. “Ανθρωπος και κόσμος” (1973). Εκδόθηκε μετά το θάνατο του.
 12. Σ.Α Ρουμπενστέιν “Αρχές και δρόμοι ανάπτυξης της ψυχολογίας” (1959)
 13. στο ίδιο
 14. στο ίδιο
 15. Σ.Α. Ρουμπενστέιν “Είναι και συνείδηση”, σελ. 226.
 16. Περιοδικό “Ζητήματα ψυχολογίας” 1989, Νο 4, στο άρθρο: “Πως εκδιώχθηκε ο Σ.Α. Ρουμπενστέιν”
 17. Το 1931, στη συνεδρίαση του ινστιτούτου ψυχολογίας, η οποία πραγματοποιείται με

πρωτοβουλία της κομματικής οργάνωσης, ο Κορνύωφ καταγγέλεται για τη θεωρία του σα μη μαρξιστική και εκδιώκεται από τη διευθυντική του θέση.

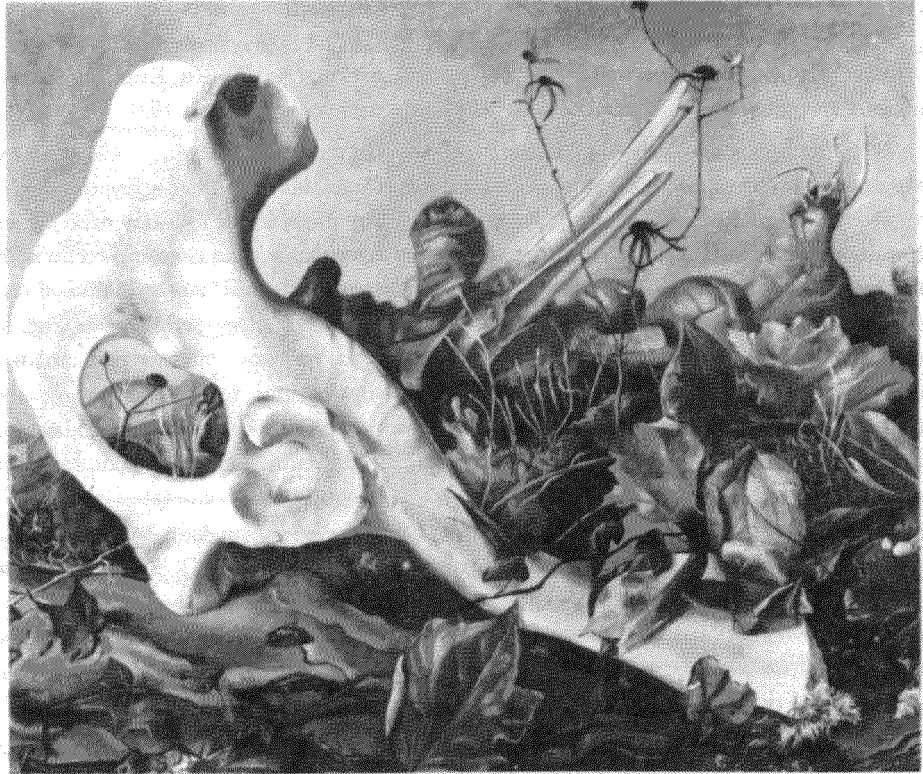
18. Ιδιαίτερα σημαντική στο θέμα αυτό για τα ελληνικά δεδομένα είναι η άποψη του Ε. Μπιτσάκη, στο βιβλίο του “Ένα φάντασμα πλανιέται”, Εκδόσεις Στάχ, 1992.

19. Στο βιβλίο του Πετρόβσκι “Ιστορία της ψυχολογίας”.

20. Προλογικό σημείωμα του εκδοτικού οίκου (Ακαδημία Κομμουνιστικής Διαπαιδαγώγησης) στο έργο του Λεόντιεφ “Η εξέλιξη της μνήμης”, Μόσχα 1931

21. Στο προαναφερόμενο άρθρο του περιδικού “Ζητήματα ψυχολογίας”. Αξίζει εδώ να αναφέρουμε και το γεγονός ότι την περίοδο αυτή και συγκεκριμένα το 1950, πραγματοποιείται στη Μόσχα η γνωστή συνεδρίαση της Ακαδημίας Επιστημών, η οποία έχει σαν θέμα της την αποτίμηση του έργου του Πάβλοφ. Για να αντιληφθεί κανείς το πνεύμα μέσα στο οποίο πραγματοποιείται η συνεδρίαση, αναφέρω μερικά αποσπάσματα από τον “χαιρετισμό” που απέστειλε το προεδρείο στον Στάλιν. “Αγαπητέ Ιωσήφ Βισαριόνovich... Αποστελλουμε σε Σας, τον κορυφαίο επιστήμονα, τον ιδιοφυή αρχηγό και δάσκαλο του ηρωϊκού κόμματος των μπολσεβίκων, του σοβιετικού λαού και όλης της προοδευτικής ανθρωπότητας, τον πρωτεργάτη της ειρήνης, της δημοκρατίας και του σοσιαλισμού, τον αγωνιστή για την ευτυχία των εργαζομένων σε όλο τον κόσμο, τον θερμό μας χαιρετισμό.Σαν κορυφή της επιστήμης, Εσείς, γράφεται έργα, όμοια των οποίων δεν υπάρχουν σε όλη την ιστορία της προοδευτικής επιστήμης”, και καταλήγει: “Ζήτω ο Μεγάλος Στάλιν, ο αγαπημένος μας δάσκαλος και αρχηγός, η δόξα της παγκόσμιας εργατιάς, η τιμή και η σημαία της πρωτοπορίας της επιστήμης”. Και ενώ γράφονται αυτές οι αθλιότητες, στις παρές των κρατουμένων στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, κυκλοφορούσε - παράνομα φυσικά - ένα σατιρικό τραγουδάκι, το οποίο ξεκινούσε ως εξής: “Ο σύντροφος Στάλιν, είναι μεγάλος επιστήμονας, έχει καταξιωθεί παγκόσμια στον τομέα αυτό, όμως εγώ, εξόριστος σοβιετικός πολίτης, δεν ξέρω γιατί βρίσκομαι εδώ”.

22. Ένας άλλος τρόπος αντιμετώπισης των διαφορετικών από την επίσημη απόψεων, ήταν η προβολή των κοινών θέσεων τους με την επίσημη και η άμβλυνση της διαφοράς. Επίσης, γίνονται προσπάθειες αφομοίωσής τους στην κυρίαρχη άποψη μέσα από την “μετάφραση” των σημαντικών εννοιών της διαφορετικής άποψης σε όρους και κατηγορίες της θεωρίας της δραστηριότητας. Ενδεικτικά αναφέρουμε την προσπάθεια που έγινε με τη σχολή της Γεωργίας γνωστή ως “σχολή της προδιάθεσης του Ουζνιάτζε” η οποία είχε τη δική της αντίληψη για την ψυχολογία, το αντικείμενό της και είχε διαμορφώσει ένα κατηγορικό μηχανισμό, διαφορετικό από εκείνον της σχολής της δραστηριότητας και κινούνταν μέσα στα πλαίσια της μαρξιστικής ανάλυσης. Βλ.: Α.Γ. Ασμόλωφ: “Δραστηριότητα και προδιάθεση” Μόσχα, 1979.

Leonor Fini «Λαγόνιον οστού», 1948